

“The Scientific Approaches to The Verses of The Quran About Samawat -An Evaluation in The Context of The Literature of The First and Contemporary Period- ”

Ahmet Ağralı*^{ab}

Article Info

DOI:

Article History:

Received: 02/12/2018

Revised : 15/12/2018

Accepted: 27/12/2018

Keywords:

Scientific, Hermeneutic, Miracles of Quran, Heavens.

Article Type: Article from dissertation

Abstract

The scientific hermeneutical approach came to the forefront after some researchers' thesis that is the reason why the West is advancing in science and technology is to move away from religion and the reason for the Islamic world fall behind is rest upon religion and Islam especially in the past two centuries. It was claimed that many issues revealed by scientific research were expressed in the Quran directly or indirectly and that the Quran was understood better and more correctly through such scientific research; many volumes of books of hermeneutics (tafsir) were written to interpret the Quran based on encyclopedic knowledge related to a wide range of issues. After the process of the use of scientific data in hermeneutics is mentioned briefly, some interpretations related to the verses on the heavens (samawat) will be mentioned and they will be criticized under the light of language, context and the interpretations by the Companions (Sahaba) and the generation that came after them (Tabiun) in this study. The interpretations of Sahaba and Tabiun will be based on Abu Ja'far Muhammad b. Jarir at-Tabari's (d. 310/923) work called "Jami'ul-Bayan 'an Ta'wili Ayil-Qur'an". On the one hand, the appropriateness of scientific data for hermeneutics will be analyzed; on the other hand, to what extent the issues of the rules need to be observed in scientific hermeneutics like the appropriateness of the language and the appropriateness of the context were observed will be shown.

Semâvât Hakkındaki Bazı Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar -İlk Dönem ve Çağdaş Dönem Literatürü Bağlamında Bir Değerlendirme

Makale Bilgisi

DOI:

Makale Geçmişi:

Geliş 02/12/2018

Düzeltilme 15/12/2018

Kabul 27/12/2018

Anahtar Kelimeler:

Bilimsel Tefsir,
İlmi İ'caz, semâvât

Makale Türü:

Tezden Üretilmiş Makale

Öz

Bilimsel/ci Tefsir yaklaşımı özellikle son iki asırdır bazı düşünürlerin Batı'nın bilim ve teknolojiye ilerlemesini dinden uzaklaşmaya ve İslam dünyasının daha geride kalışının da dine ve İslam'a bağlı kalmasına dayandırmalarından sonra ön plana çıkmıştır. Bilimsel araştırmalarla ortaya konan birçok konunun Kur'an-ı Kerim'de doğrudan ya da dolaylı olarak ifade edildiği, bu tür bilimsel araştırmalarla Kur'an-ı Kerim'in daha iyi ve daha doğru anlaşıldığı savunulmuş ve çok geniş bir konu yelpazesinde ansiklopedik bilgilerle tefsir amaçlı olarak ciltler dolusu tefsirler yazılmıştır. Bu çalışmada bilimsel verilerin tefsirde kullanım sürecine kısaca değinildikten sonra son dönemde Semâvât hakkındaki ayetlere yapılan bazı yorumlara değinilecek ve bunlar Dil, Bağlam ve Sahabe-Tabiun yorumları ışığında kritiğe tabi tutulacaktır. Sahabe -Tabiün yorumlarında Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) Câmi'ul-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an" isimli eseri esas alınacaktır. Bununla bir taraftan kullanılan bilimsel verilerin tefsir için uygunluğu ele alınacak diğer taraftan da bilimsel tefsirde uyulması gereken kurallardan dil uygunluğu, bağlam uygunluğu gibi hususlara ne kadar riayet edildiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

*Corresponding Author: ahmetagrالی@gmail.com

^a Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Selçuklu Nene Hatun İmam Hatip Ortaokulu, Konya/Türkiye

^b Bu çalışma Mayıs 2018 tarihinde tamamladığımız "Semâvât ve Arz Hakkındaki Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar -İlk Dönem ve Çağdaş Dönem Literatür Bağlamında Bir Değerlendirme" başlıklı doktora tezinin 1. bölümü esas alınarak hazırlanmıştır.

e-ISSN: 2149-4622. © 2018 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır

Semâvât Hakkındaki Bazı Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar -İlk Dönem ve Çağdaş Dönem Literatürü Bağlamında Bir Değerlendirme

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'in, dönemin bilimsel verileriyle tefsirine ilmî tefsir, bilimsel tefsir, bilimselci tefsir, fennî tefsir gibi isimler verilmiştir. Müstakil bir tefsir yöntemi olmak yerine Kur'an ayetlerinin atomik tefsir olarak bilinen, bağlamından bağımsız –parçalı- bir biçimde tefsiri olan yöntemin içinde yer alan bu yaklaşımın son dönemde iki gerekçeyle olumlu bulunduğu söylenebilir: Birincisi, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelamı oluşunun her devirde o devrin önde gelen özelliğiyle ispatlanmasıdır. Dil, şiir ve belağat, Kur'ân-ı Kerîmin indiği dönemde önde gelen bir mahiyet arz ettiği için bu alanda zirve örnekler ortaya konmuş ve insanlara benzerini getirmeleri noktasında meydan okunarak Allah katından olduğu ispatlanmıştır. Ancak meydan okuma her dönemin önde gelen özelliği bakımından devam etmektedir/etmelidir. O halde bu meydan okuma son dönemde pozitif bilimlerse Kur'ân-ı Kerîm mutlaka buna dair bir şeyler barındırmalıdır/barındırmıştır.¹ Bu yaklaşımın İslam âleminin, dışarıda ortaya çıkan bilimsel gelişmelere yabancı kalmadığını, İslam'ın gelişmeye kapalı bir din olmadığını ispatlama amacını güttüğü söylenebilir. İkincisi, son dönemde yaşayan insanlara Kur'ân'ı daha anlaşılır bir şekilde sunmak için bilimden istifade etmektir. Ahkâma dair yüz kadar ayet için ciltler dolusu tefsir yazılmışken tabiatın bahseden yüzlerce ayet için bilimsel verilerle tefsir yazılmaması bir eksiklik olarak görülmüş ve bu verilerle yazılacak tefsirlerin İslam'ı tebliğde önemli rol üstleneceği düşünülmüştür.² İki husus da iyi niyetli olmakla birlikte uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşmamak için birtakım kurallar konulmuştur. Bu kurallar, nassın zahirine muhalif olmamak, bağlama ters düşmemek, ayeti bilimsel açıklamaya mahkûm etmemek³ olarak özetlenebilirse de yapılan birçok yorumun bu kurallara uymadığı görülmektedir.

Bilimsel tefsire ilkesel olarak karşı olanlar bilimsel tefsiri savunuların paradigmalarının eleştiriye açık olması ve sonucun amaca ulaşmada yeterli olmayacağı düşüncesiyle bu yaklaşıma karşı çıkmışlardır. Bunların ilki sayılabilecek Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtîbî'nin (ö. 790/1388) bilimsel tefsire karşı olmasının birinci sebebi şeriatın ümmî olması yani şeriatın muhatap olduğu ilk kitlenin genelinin ümmî bir toplum olması nedeniyle bu kitleye sadece bilimsel alanda ilerleyenlerin anlayabileceği bir birikim ve üslupla hitap edilmemiş olmasıdır. Bu durum doğal olarak sonraki kitleler için de geçerlidir. İkinci sebebi şeriatın amacının insanlara bilim öğretmek değil dünya ve ahiret saadetlerini temin etmek olmasıdır.⁴

¹ Ahmed Seyyid Muhammed Ammar, *Nazariyyetu'l-i'cazi'l-Kur'an ve eseruha fi'n-nakdil'l-arabiyyeti'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Muasır, 1998) 111-115, Johannes J. G. Jansen, *Kur'an'a (Bilimsel, Filolojik, Pratik) Yaklaşımlar*, trc. Halilrahman Açar (Ankara: Fecr, 1999) 108., Muhammed b. Abdurrahim Kasım, *Kitab fi mesirati'l-i'cazi'l-ilmî fi'l-Kur'an*, (Amman: y.y., 2000) 18-22, Muhammed Musa eş-Şerif, *İ'cazu'l-Kur'ani'l-Kerîm beyne'l-İmâm es-Suyûtî ve'l-ulama'*, (Cidde: Daru'l-Endelus el Hadra, 2002) 53, M. Sait Şimşek, "Asr-ı Saadette Kur'an'ın Anlaşılması", *Bütüen Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007) 1: 216, Salah Abdülfettah el-Halidi, *el-Beyan fi i'cazi'l-Kur'an*, 5. Baskı (Amman: Daru Ammar, 2008) 258-263, Numan Konaklı, "İcazu'l-Kur'an Düşüncesinin Temelleri: Cahız Örneği" *Marife Dergisi* 9/1 (2009): 185-209, Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, 3. Baskı (Ankara: Ankara Okulu, 2010) 165-190, Yusuf Maraşlı, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Daru'l-Marife, 2010), 362-367, Ali Muhammed Sallâbî, *el-Mu'cizetu'l-halide, el-İ'cazu'l-ilmî fi'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru İbn-i Kesir, 2013) 19-22.

² Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 98.

³ Halid Abdurrahman el-Ak, *Usûlü't-tefsîr ve kavâiduh*, (Beyrut: Daru'n-Nefais 1986) 217-219, Muhammed Sadık İbrahim Arcun, *el-Kur'anu'l-Azim, Hidâyetuhu ve i'cazuhi fi akvâli'l-mufessîrin*, 2. Baskı (Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1989) 140., Fazl Hasen Abbas, *Muhâzarât fi ulûmi'l-Kur'an*, (Amman: Daru'n-Nefais, 2007) 66, Müsâid b. Süleyman et-Tayyar, "Tashihu tarikati mualeceti tefsiri's-selef fi buhûsi'l-i'cazi'l-il'mî" *Buhûs muhkeme fi ulûmi'l-Kur'an ve usûli't-tefsîr*, (Riyad: Merkezu't-tefsîr li'd-dirâsâti'l-Kur'aniyye, 2015) 291-300.

⁴ İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan (Beyrut: Daru İbn-i Affan, 1997) II: 101-125.

Bilimsel tefsire karşı olanlar zaman içinde -muhtemelen bilimsel örneklerin de çeşitlenmesine bağlı olarak- başka gerekçeler de ortaya koymuşlardır. Bu tür yorumların dil bakımından dayanaksız olması, bağlamdan kopuk olması, ilk dönem yorumlarıyla uyuşmamasına ilaveten din dilinin ve bilim dilinin yapısal olarak uyumsuz olması,⁵ bilimin yapı olarak yaratıcı fikrine yakın olmayıp olayları sadece "nasıl" sorusuna cevap araması,⁶ dinin en temel amacı yaratıcı fikrini ve ahlak anlayışını yerleştirmekken bilimin bir ahlak üretme peşinde olmaması,⁷ Kur'ân-ı Kerîm'in amacının bilimsel bilgi verme değil, yaratıcıya karşı derin saygı ve kulluk bilinci yerleştirme amacı güdüyor olması gibi hususlar⁸ gerekçe olarak zikredilebilir.

Bu alanda farklı dillerde yazılan eserlerle bir literatür oluştuğu söylenebilir. Az bir kısmı Fatiha'dan Nas suresine kadar takım halinde bir tefsir çalışmasıdır. Çoğu "Kur'ân-ı Kerîm Mucizeleri" "Kur'ân-ı Kerîm'in İlmî İ'cazı" gibi konulu olarak yazılmıştır. Bunlar da konu içeriği ve yorum çeşitliliği açısından dağınıktır. Herhangi bir eserde tabiat, kozmoloji, canlılar gibi farklı konulara rastlamak mümkündür.

Bu yazıda alan sınırlı tutularak sadece gökyüzüyle alakalı ayetler ele alınmış, yorumlar son dönem Arapça ve Türkçe eserlerden derlenmiştir. İki dildeki yorumlarda benzer olanlara da birbiriyle çelişenlerine de rastlanabilmektedir. Gökyüzünün genel özelliklerinden bahseden ayetler bir bölümde, gök cisimlerinden bahseden ayetler de ayrı bir bölüm altında işlenmiştir. Bu konulardaki çokça örnek içinden yazının sınırları gereği bir kısmına değinilmiştir. Yöntem olarak ayetle ilgili son dönemde yapılan bilimsel yorumlar verilecek ve bunlar dilsel açıdan, bağlam açısından ve Sahabe ve Tabiûn yorumlarına benzerlik açısından değerlendirilecektir.

1. Gökyüzünün Genel Özellikleri İlgili Bazı Ayetlere Bilimsel Yorumlar

Kur'ân-ı Kerîm'de gökyüzünden bahseden üç yüzden fazla ayet bulunmaktadır. Bunların içinde "Bitişikken ayırma", "Altı Gün", "Duman", "Direksiz Yaratma", "Yer ve Gögün Arasındakiler" "Yedi Gök", "Semâvâtta Seyahatin İmkânı", "Uzayın Karanlığı" gibi konular öne çıkmaktadır.

1.1. Arz ile Semâvât'ın Bitişikken Ayrılmaları

Kur'an'ın bilimsel verilerle tefsiri ve ilmî i'cazı açısından gündeme gelen ayetlerden birisi şudur:

"İnkâr edenler, Semâvât ile Arz bitişikken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmediler mi?" (el-Enbiya 21/30)

Bu ayet yaratılışın başlangıcı hakkındaki Big Bang Senaryosu ve Bulutsu Kuramıyla ilişkilendirilmiştir.⁹ Bu bağlamda bilimin ayetleri açıkladığı, ayetlerin de sonradan keşfedilecek bazı bilimsel gerçeklere işaret ettiği düşünülmüştür.¹⁰

⁵ Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, (Beirut: Daru'l-Erkam, ts.) II:333, Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 111, Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu (Bir Zihniyet Tahlili)*, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2009) 127-127, Mustafa Öztürk, *Kur'an, Tefsir ve Usûl Üzerine: Problemler, Tespitler, Teklifler*, (Ankara: Ankara Okulu yay. 2011) 39.

⁶ Osman Bakar, *İslam Bilim Tarihi ve Felsefesi*, (İstanbul: İnsan Yay., 2014) 235-240.

⁷ Bakar, *İslam Bilim Tarihi ve Felsefesi*, 235-240.

⁸ Ahmet Yüksel Özemre, "İslamiyette İlim", *Bilgi, Bilim ve İslam I-II*, Haz. Ahmet Tabakoğlu, Sadık Çelenk, 2. Baskı, (İstanbul: Ensar Neş., 2005) 81.

⁹ Haluk Nurbaki, *Kur'an Mucizeleri*, (İstanbul: Damla Yay., 1985) 66-69, Mustafa Müslim, *Mebahis fi i'cazi'l-Kur'an*, (Cidde: Daru'l-Menara, 1988) 158, 179, Şerif Adnan, *Min ulûmi'l-arzi'l-Kur'aniyye*, (Beirut: Daru'l-İlm li'l-Melayîn, 1993) 17, Abdülmeccid Zindani, *Kur'an'da İlmî Mucizeler*, trc. Resül Tosun, (İstanbul: Kayıhan yay. 1995) 45-50, Haluk Nurbaki, *Kur'ân-ı Kerîmden Ayetler ve İlmî Gerçekler*, (Ankara: TDV yay., 1996) 138, Caner Taslaman, *Big-Bang ve Tanrı*, (İstanbul: İstanbul Yay., 2003) 127.

¹⁰ Yusuf el-Hac Ahmed, *Mevsûatü'l-i'cazi'l-ilmî, fi'l-Kur'ani'l-Kerîm ve's-Sünneti'l-mutahhara*, (Şam: Mektebetü İbn-i Hacer, 2003) 377-379, Zağlül Rağb Muhammed Neccar, *Tefsiru'l-âyâti'l-kevnîyye fi'l- Kur'ani'l-Kerîm*, (Kahire: Mektebetü's-Şurûğ ed-Devliyye, 2007) 3:416, Mahir Ahmed es-Savfi, *Mevsûatu'l-kevnîyyeti'l-kübra (Âyâtullah fi' halki'l-kevn ve neş'eti'l-hayat)*, (Beirut: el-

Tantâvî b. Cevherî, (ö.1940 m.) Güneş'in de kendinden daha büyük bir güneşten koştuktan sonra ateş topu halinde milyonlarca yıl, diğer gezegenlerle birlikte döndüğünü sonra Dünya ve diğer gezegenlerin Güneş'ten ayrıldığını bilimin ispatladığını söylemiştir.¹¹ Zağlül Neccar da bu ayetle Big-Bang Teorisini ilişkilendirmiş, 20. asırda ulaşılan bu bilgiyi Kur'ân-ı Kerîm'in on dört asır öncesinden haber verdiğini ifade etmiştir. Muhammed Kamil Abdüssamed de Big Bang Teorisine Kur'ân-ı Kerîm'de asırlar öncesinden işaret edildiğini belirterek bu ayeti Kur'ân-ı Kerîm'in ilmî i'cazına örnek göstermiştir.¹²

Türkçe tefsirlerde de benzer yorumlara rastlanmaktadır. Süleyman Ateş aynı bilgiye ve benzer fikirlere yer vermiş,¹³ Bayraktar Bayraklı da bu teoriye değinerek, yeryüzünün başlangıçta hidrojen halinde tek bir şey olduğunu Allah Teâlâ'nın kudretiyle parçalandığını söylemiştir.¹⁴ Kur'ân-ı Kerîm'in bilimle daha iyi anlaşılacağını savunan Cevat Babuna da bu ayeti Big Bang Teorisiyle ilişkilendirmiştir.¹⁵ Bu ayet; başlangıçta açılmaması için sıkı sıkı tutulan çok yoğun bir enerji plazması veya çekirdeğinin açılımı şeklinde de anlaşılmıştır. Büyük açılma adı verilen bu yaratılış sürecinin "Başlangıç, Açılma ve Tabakalaşma" şeklinde üç aşamada gerçekleştiği ifade edilmiştir.¹⁶

Sahabe ve Tabiûn dönemi tefsirlerinde bu konuda dört yoruma rastlanmaktadır: Birinci yorum yukarıdaki yorumların adeta nüvesi olarak bir patlamayı değil bir ayrışmayı, yarılmayı tasvir etmektedir. İbn-i Abbas'a ait bu yoruma göre gökler ve yer başlangıçta bitişikti ve Allah (cc) bu ikisinin arasını ayırmıştır.¹⁷ Katade; "Yer ve gök bir aradaydı, Allah onları havayla ayırdı." diye açıklamıştır.¹⁸ Her iki yorum da yer merkezli bir evren tasavvurunun olduğunu göğün yerden ayrıldığının düşünülüğünü göstermektedir. İkinci yoruma göre yer ve göğün kendisi önceden birleşik/bitişik haldeyken her biri yedi kat olarak tasnif edilmiştir.¹⁹ Üçüncü yorumsa; gökyüzünün yağmur yağdıramayacak halde bitişik/kapalı, yeryüzünün de yağmuru içine alamayacak ve daneleri bitiremeyecek şekilde bitişik/yapışık olduğu ve Allah'ın bu durumu değiştirdiği şeklindedir.²⁰ Dördüncü yorum da İbn-i Abbas'tan rivayet edilen başka bir görüştür. Geceleyn yer ve göğün bitişik olup gündüz hava aydınlanınca yerin gökten ayrılmasıdır.²¹

Son dönemdeki bilimsel verilerin etkisinde kalınıp ayete yüzeysel bakıldığında bu teori akla geliyor olsa da teenni ve tefekkürle yaklaşıldığında ayetin bunu kastetmediği kendini göstermektedir. Taberi'nin tercih ve değerlendirmesinde ve son dönemdeki değerlendirmelerde bu ortaya çıkmaktadır. Taberi'nin ve sonrakilerin de işaret ettiği gibi bu ifade ayetin devamında işaret edilen, suyun vesile olduğu, yaratmadan önceki durumu anlatmaktadır:²² İlk bakışta yeryüzü bütün bir plaka halinde, gökyüzü de bir bütün haldeyken Allah gökyüzünü yararak suyu indirmiş, önce toprağı yararak suyu süzdürmüş ve sonra tohumların toprağı yarmasıyla bitkiler oradan bitmiştir.

Mektebetü'l- Asriyye, 2008) 3: 145.

¹¹ Tantâvî Cevherî, *Cevahiru'l-Kur'an*, (Mısır: y.y., hç1350) 3: 140-150.

¹² Neccar, *Tefsir*, 2: 109-112, Muhammed Kâmil Abdüssamed, *el-İ'cazû'l-i'lmî fi'l-İslam, el-Kur'âni'l- Kerîm*, (Beyrut: y.y., 1990) 109-112.

¹³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988) 5: 501.

¹⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, (İstanbul: Bayraklı yay., 2004) 12: 434.

¹⁵ Cevat Babuna, *Bilimden İmana 2*, (İstanbul: Bab-ı Âli Kültür Yay., 2002) 22, Benzer tartışmalar sadece bu ayet bağlamında değil Fussilet suresi 11. Ayette geçen "duman" ifadesi üzerinden de yapılmıştır.

¹⁶ Şakir Kocabaş, *Kur'an'da Yaratılış: Uzayların ve Maddenin Yaratılışı*, (İstanbul: Pınar yay., 2003)60- 69.

¹⁷ İbn Abbas; "ratk" halini "yapışık, bitişik" olarak açıklamış ve "fatk" halini de "göğü kaldırmak ve yeryüzünü bırakmak" olarak ifade etmiştir. Muhammed b. Cerîr et-Taberi, *Camiu'l-beyân an tefsiri âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmet Abdürrazık el-Bekri ve Diğerleri, (Kahire: Daru's-Salam, 2009) 7: 5685- 5690.

¹⁸ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 7: 5685-5690.

¹⁹ Mücahid ve Ebu Salih bu görüştür. Bk. Taberi, *Camiu'l-beyan*, 7: 5685-5690.

²⁰ İkrime ve İbn-i Zeyd bu görüştür. Bk. Taberi, *Camiu'l-beyan*, 7: 5685-5690.

²¹ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 7: 5685-5690.

²² Taberi, *Camiu'l-beyan*, 7: 5685-5690.

Ayeti bu şekilde anlayanlar son zamanlarda üç delil daha ileri sürmüşlerdir:

1. Ayet "İnkâr edenler görmediler mi?" sorusunu sorarak başlamaktadır. O halde kimsenin görmediği bir yaratılış değil günlük hayatta -kâfirlerin dahi- şahit olduğu bir olayı kastetmektedir. "Görme" nazari olarak "düşünmeyi" de ifade ettiğinden asırlar sonra bu ayetten Big Bang çıkarımı yapılabilir denirse ilk muhatapların ıskalanma anlamına gelecektir. İlk muhatapların nazari olarak çıkarabilecekleri bir sonuç yerine Big Bang nazariyesini bulmalarını istemek teklîf-i mâ lâ yutâk (insanların gücünün yetmeyeceği bir şeyi onlardan istemek) söz konusu olacaktır. Diğer taraftan "görme" "kesin bir şekilde bilme" anlamına da gelmektedir.²³ Şu halde ayette "Kesin olarak bilmezler mi?" diye sorulmaktadır. Bu durumda da ayetin Big Bang'i anlatmadığı ortaya çıkmaktadır.

2. Benzer bir anlatımın yer aldığı Tarık ve Abese sureleri²⁴ bir arada değerlendirildiğinde bu yorum güçlenmektedir. Üçüncü delilde su ön plandadır. Big Bang teorisinde suyun meydana gelmesi, yer altından çıkması, sonraki aşamalarda yer alırken ayette suyun canlılarla ilintilendirilmesinin daha kısa bir döngüde yer alması ayetin Big Bang'e işaret etmediği düşüncesini desteklemiştir.²⁵

Sahabenin "yarılma" yorumları, önceden edindikleri gözlemler ve bilgilere dayanmaktan çok, ilk bakışta ayetten çıkardıkları anlam olabileceğini akla getirmektedir.

Ayet lafzî olarak ele alındığında "Gökler ve yer" olarak iki ayrı varlık kullanılması, "kânetâ" fiilinin ikil olması ve "humâ" zamiri her ikisini de ayrı varlık olarak ele alındığını göstermektedir.

Ayetteki maksat (kasd-ı mütekellim) açısından, ayetin doğrudan inkâr edenlere hitap ettiği halde 1400 yıl boyunca anlaşılma-ş olmasının mümkün ve anlaşılabilir bir durum olmayacağını düşünüyoruz.

1.2. Yedi Kat Gök

" Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, **yedi gök olarak** tamamlayıp düzeye koyan O'dur. O her şeyi hakkıyla bilmektedir." (el-Bakara 2/29)²⁶

Semâvâtın yedi kat olmasının ne anlama geldiğine dair bilimselci yaklaşımla farklı yorumlar yapılmıştır: Yörüngeler, atmosfer, atom, yeryüzü - güneş - güneş sistemi - gökyüzü ve gökler şeklindeki varlık kategorileri,²⁷ bunlardan bazılarıdır. Dünya semasından itibaren ikişer milyon ışık yılının her bir kademesinin bir kat semaya tekabül ettiği söylendiği gibi bütün yıldızların bulunduğu maddi sema alanının birinci kat semayı oluşturduğu kalan altı kat semanın ise manevi sema alanı olduğu da söylenmiştir.²⁸

Yeryüzünden Venüs'e (Zühre), Merkür'e (Utarit), Güneş'e, Mars'a (Merih) ve Satürn'e (Zühâl), kadar her bir alanın bir kat, sonrasının da yedinci kat olduğu da ileri sürülmüştür.²⁹ Güneş sistemi, galaksi, galaksi grubu, galaksi grupları, kuasarlar, genleşen evren mekânı ve bunun dışında kalan evrenin sınırsız sonsuzluklarını temsil eden evren mekânının her birinin bir semaya tekabül

²³ Tayyar, "Tashih", 300-303.

²⁴ Abese 80/25-25, et-Tarık 86/11-12.

²⁵ Tayyar, "Tashih", 300-303.

²⁶ Bu ayetin metninde doğrudan "yedi kat" ifadesi olmamakla birlikte diğer ayetler bir arada değerlendirildiğinden bu ayetin doğrudan "kat" tan bahsettiği düşünülmüştür. Ayrıca bk: el-İsra 17/44, el-Mü'mininun 23/86, et-Talak 65/12, el-Mülk 67/3, en-Nuh 71/15, en-Nebe 78/12.

²⁷ Abdüssamed, *el-İ'caz*, 64, Abdürrezzak Nevfel, *Allah ve Modern İlim*, trc. Akif Nuri, (İstanbul: Hikmet yay., 1997) 30, Abdülhalim Abdurrahman Hudur, *el-İnsan fi'l-kevn beyne'l-Kur'an ve'l-i'lm*, (Cidde: Alemül-Marife, 1983) 264-267.

²⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Ankara: Akçağ yay., 1995) 1: 251-255, Celal Kırcı, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, (İstanbul: Marifet Yay., 2005) 155.

²⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, 1: 253-257, Kırcı, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 155.

ettiği de söylenmiştir.³⁰ Bunlar yorumların bir kısmıdır.

Yorumlar bir arada değerlendirildiğinde her görüş sahibinin, ellerindeki tek kriter ve bağlayıcı nokta yedi sayısıdır, denebilir. Evreni tanıma sürecinde benzer yorumların gelmesi de mümkündür. Bu durumda yorumların kasd-ı mütekellime nispeti kesin olamamaktadır. Kasd-ı Mütekellimi tespit edebilmenin yolu öncelikle ilk muhataplar döneminde bu ifadenin ne anlama geldiğinin bilinmesi olsa gerektir.

Yedi kat göğün ne olduğu ya da katların nelerden oluştuğu konusundaki Sahabe ve Tabiûn yorumları iki grupta ele alınabilir: Gökyüzündeki birçok gök cismidir. Abdullah b. Selam'a nispet edilen bir rivayette güneş ve ay bunlardan bazılarıdır. (Muhtemelen kesretten kinaye yapılarak birçok gök cismi kastedilmiştir.) İkincisi de göğün yukarıya doğru katmanlarıdır. Katade'ye göre aralarında beş yüz yıllık mesafe bulunan yedi kat göktür. Mülk suresinde³¹ işaret edilen tabakalı ve birbiriyle uyumluluğu göz önünde bulundurulduğunda Katade'nin yorumu, diğer ayetler göz önünde bulundurulduğunda birinci yorum makul görünmektedir.

Resulullah'tan (s.a.v) gelen rivayet, tabakalar halinde bir gökyüzü tasavvurunun olduğunu göstermektedir.³² O her biri arasında beş yüz yıllık mesafe olan yedi gökyüzü katmanından bahsetmektedir. Sonra Arş'ın bulunduğu alan gelmektedir. Kozmoloji tasavvuru geliştikçe bu katmanlar milyon ışık yılı mesafeleriyle ifade edilir olmuştur. Ancak elimizde gök yüzü katmanlarını tasnif edecek bir kriter bulunmaması, Allah Resulü'nden de bize böyle bir tasnif kriterinin gelmeyip sadece kat kat gökyüzüne işaret edilmesi ya da mevcut algıya atıf yapılması nedeniyle bu denli yorum çeşitliliğine gitmek ayetin maksadı açısından bizce kısmen mahzurlu olduğu kadar bize ne katacağı sorusu da cevaba muhtaçtır.

Diğer taraftan yedi kat olarak yapılan tasnifler standart değildir. Sonrasında arşın bulunduğu inaniyorsak ona ulaşma gibi bir imkanımız da bulunmadığından yorumların anlamı da kalmamaktadır. Yapılan yorumlar "recmen bil gayb" (karanlığı taşlama) hükmünde kalacaktır. Ayrıca her bir yorum birkaç yıl sonra yanlışlanma riskiyle karşı karşıyadır.

Yedi sayısı o dönemin ön kabulüyle de alâkalıdır. Bizzat sayı ifade etmesinin yanı sıra kesretten kinaye olarak birçok tabakalardan oluşan bir gökyüzü tasavvuru bulunmaktadır.³³ Bu kullanım algılama ve kabullenmeyi kolaylaştırma açısından da kolaylık sağlamıştır.

Ayetlerdeki yedi sayısının içeri doldurma amacıyla bilimsel verilerin kullanılmasının verilmeye çalışılan temel mesajı ikinci plana atma riski de bulunmaktadır. Bu ayetlerde Allah Teâlâ'nın göklerin/kainatın tek yaratıcısı, Rabbi ve maliki olduğu mesajı verilmekte ve O'nun kudret ve azametini dikkat çekilerek sadece O'na kulluk etmeye çağrıldığı görülmektedir.

1.3. Semâvâtın Genişlemesi

"Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz/buna kadiriz." (ez- Zariyat 51/49)³⁴

20. asırda Rus fizikçi Alexander Freidman ve Belçikalı kozmolog Georges Lemaitre'in evrenin genişlediğini teorik olarak hesaplaması ve Amerikalı astronom Edwin Hubble yıldızların ve galaksilerin sürekli olarak birbirlerinden uzaklaştıklarını keşfetmesi bilimsel verilerle Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etmeye çalışanları heyecanlandıran hususlardan birisi olmuştur. Bu bulgunun yukarıdaki ayette

³⁰ Ömer Çelik, *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*, (İstanbul: Akademi Yay., 2009) 103.

³¹ el-Mülk 67/3. "Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O'dur..."

³² Taberi, Camiu'l-Beyan, 10: 8093-8095.

³³ Abdu'l-Muid Han, *el-Esatiru'l-Arabiyye*, (Kahire: Matbaatü'l-Hasene, 1937) 151.

³⁴ Mealin son kısmında yer alan 'buna kadiriz' ifadesi bizim tercihimizdir.

dile getirildiğini ve bunun bir ilmî i'caz örneği taşıdığını düşündüler.³⁵

Bu yorumun dayanak noktası ayetteki "musî" kelimesinin "genişleten" olarak anlaşılmasıdır. Tarihte sahabeden Fahreddin er-Râzî'ye (ö. 606/1210) kadar "güç yetirmek" olarak anlaşılan bu kelime ilk defa "genişleten" anlamıyla karşımıza çıkmaktadır.³⁶ Razi bu anlamı muhtemel üç anlamdan biri olarak zikretmiş ve aralarında bir tercihte bulunmamıştır. Taberi de "musî" kelimesini Bakara suresi 236. ayetteki "gücü yeten/zengin" anlamındaki kullanımı örnek göstererek açıklamıştır.³⁷ Zemahşeri ise "güç, kuvvet ve imkan bakımından geniş olma" olarak açıklamıştır.³⁸

Ayetin bütünlüğü ve bağlamı göz önüne alındığında "genişletme" tamamen ilgisiz durmamakla birlikte "Göğü gücümüzle inşa ettik." ifadesinden sonra bu cümlenin gelmesi ve devamındaki ayetlerde güce vurgu yapılması ve yapıp etmelerin anlatılması "güç/kuvvet" anlamına gelme ihtimalini güçlendirmekte ve "genişletme" anlamını zayıflatmaktadır. Şu halde ayetin anlamı "Göğü biz yarattık ve biz buna kadiriz" olmaktadır.

Ayetin inişinden -belki de asırlar- sonra keşfedilen ve yanlışlanmaya müsait bir bilginin tefsirde kullanılabilmesi için kelimenin doğrudan anlaşılan ve zamanla yanlışlanmayacak bir anlamını bırakıp anlam yelpazesine sonradan dahil edilen bir anlamının yorum için tercih edilmesinin usul açısından da bizce mahzurludur.

1.4. Göğe Yükselme, Semâvâtı Aşmanın İmkânı ve Göğün Dönüşlülüğü

"Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin sınırlarını aşıp öteye geçebilirsiniz haydi geçin! Ama bir güç/yetki olmadan geçemezsiniz."³⁹ (er-Rahman 55/33)

Teknolojik imkanların gelişmesiyle bu ayeti kerime de yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Semâvâtın, kainatın içindeki bölümlerden biri olduğu, bu ayetin, semâvâtın sınırlarını aşmanın imkansız olmadığını sadece bunun için gerekli araç gerece ihtiyaç duyulduğunu ifade ettiği ileri sürülmüştür. Bu aracın da uzay aracı olduğu düşünülmüştür. Ay'a seyahat de bu seyahatin tezahürlerinden biri olarak görülmüştür.⁴⁰ Zariyat suresindeki "Gökte de rızkınız ve size vaat edilen vardır." mealindeki 22. ayeti de bu ayetle birlikte değerlendirilerek günün birinde en azından dün ya semasındaki gezegenlere ve uydulara gidilip faydalı bir takım maddelerin orada kullanılacağı veya bazılarının Dünya'ya getirileceği dile getirilmiştir.⁴¹

Bu yaklaşıma itiraz ederek semâvâtın sınırlarının aşılamadığını ve aşamayacağını söyleyenler de olmuştur. Ay'a seyahat eden kişinin -ayetteki tehdide atıfla- parçalanmamış olması semâvâtın aşılamadığının, ayetin tehdidi alanına girilmediğinin bir göstergesi sayılmıştır.⁴² Ayette sözü edilen "sultan"ın uzay aracı olduğu kesin olsa, yolculuk için gerekli yaşam malzemeleri temin edilse, çekim kuvvetini aşan cihazların üretimi, yakıt ve gıda gibi sorunları aşılsa, saniyede 186 bin

³⁵ Hudur, *el-İnsan fi'l-kevn*, 347-368, Müslim, *Mebahis*, 156, Abdüssamed, *el-İ'cazü'l-i'lmî*, 55, Nevfel, *Allah ve Modern İlim*, 35, Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Işığında Tevrat, İnciller ve Kur'an*, trc. M. Ali Sönmez, (Ankara, DİB yay. 2001) 262, Babuna, *Bilimden İmana*, 37, Hac Ahmed, *Mevsûa*, 321-324 ve 382-386, Celal Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Ayetleri Tefsiri (İslam Açısından Kainat ve İmkânları)*, (İstanbul: Erkam Yay., 2006) 153-156, Abdülkerim Mardini, *Mevsûatu'l-i'cazi'l-i'lmî*, (Dimeşk: Daru'l-Mahabbe, 2007) 56, Neccar, *Tefsir*, 3: 417, Savfi, *Mevsûa*, 3: 133-139, Bahaüddin el-Hüseyni Yemani, *el-Kevn fi'l- Kur'ani'l-Kerim*, (Beyrut: Daru'n-Nefais, 2008), Çelik, *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*, 105, Ali Muhammed es-Sallâbî, *el-Mu'cizetu'l-halide*, (Beyrut: Daru İbn-i Kesir, 2013) 29.

³⁶ Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3. Baskı, (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, h.1420) 18: 188.

³⁷ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 9: 7636.

³⁸ Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, (Beyrut: Daru'l-Marife, 2009) 1053.

³⁹ "yetki" ifadesi bize aittir.

⁴⁰ Davud Selman Sa'dî, *Esraru'l-kevn fi'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Harfi'l-Arabi, 1999) 55-60, Bucaille, *Müsbet*, 263-265, Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 162-165, Mardini, *Mevsûa*, 74-77.

⁴¹ Kocabaş, *Kuran ve Yarattığı*, 149.

⁴² Abdüssamed, *el-İ'cazü'l-i'lmî*, 62.

mil yol alan araçlar üretilse bile uzaya gidip gelmenin ışık yılı hesabıyla belirlenecek bir zaman gerektirdiği, buna insan ömrünün yetmeyeceği ifade edilmiştir.⁴³

İlk muhatapların ayetle ilgili farklı görüşleri vardır: Birincisi kıyamet günü Allah'ın hesap sormasından kaçıp kurtulmaktır. İkincisi dünyada ölümden kaçıp kurtulabilmektir. Üçüncüsü göklerde ve yerde olanları bilmektir. Bu durumda "sultan" Allah'tan gelen açık belgelerdir. Dördüncüsü hükümlanlık alanıdır.

"Gökteki rızık" konusuna gelince Kur'ân-ı Kerîm'de her zaman gök cisimlerindeki madde ya da madenleri değil arş, kürsi ve levh-i mahfuzun bulunduğu inanan lahuti alanı ifade etmektedir.⁴⁴

Bu yorumların son dönemdeki yorumlarla ilgisinin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayetin bağlamı ve dilsel yapısının göklerin ötesine seyahatle alakalı olmadığı da görülmektedir. 31. ayetten itibaren "Ey cin ve insan topluluğu sizi de sorguya/hesaba çekeceğiz." denilmektedir. Sure içinde tekrarlanan "Allah'ın hangi ayetlerini yalanlarsınız?" ayetinin akabinde söz konusu ayet gelmektedir. Buradan da hesap vermektan kaçılmayacağı anlatıldığı rahatlıkla anlaşılacaktır. Bu kaçış Allah'ın izni olmadan/olmadığından mümkün olmayacak ve insan elinden gelse göklerin de ötesine gitmek isteyecek ama elinden gelmeyecek, Allah'a hesap vermektan kaçamayacaktır.

Dolayısıyla ayetin dünya hayatında göklerin ötesine seyahatle alakasının olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak bilimsel verilerin ve etkisinde kalındığında ve atomcu/parçacı tefsir anlayışıyla konuya yaklaşıldığında bu kabil tartışmaların içinde kalılabileceği görülmektedir.

Benzer bir durum göğe yükselme meselesinde de görülmektedir. "Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslam'a açar, kimi de saptırmak isterse, göğe çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir. Allah inanmayanları işte böyle cezalandırır." (el-En'am 6/125)

Ayetteki "göğe yükseliyormuş gibi kalbin daralması", keşfi on dört asır sonra gelen bir tabiat kanununa ve Kur'ân-ı Kerîm'in ilmî icazına işaret ettiği ileri sürülmüştür. Son dönem tefsirlerinde deniz seviyesinden yükseldikçe kalp sıkışması yaşanmasının oksijen düşmesine bağlı olduğunun bilimsel araştırmalarla keşfedildiği böylece ayetin (daha iyi) anlaşıldığına yer verilmektedir.⁴⁵

Sahabe ve Tabiûn tefsirlerinde buna dönük bir açıklama gelmemekle birlikte Taberi, "göğe yükseliyormuş gibi kalbin daralması" durumunu "Beceremeyeceği bir işten kaçınmak" olarak açıklamakta ve bunun için de Hz. Ömer'den bir rivayeti şahit getirmektedir. İman etmeye yanaşmayan/Allah'ın göğsünü imana açmadığı kişi yerden yukarı doğru araçsız olarak yükselmeye çalışmanın durumu ve çektiği iç sıkılması yaşayan kişiye benzetilmiştir.⁴⁶ Zemahşeri de bu ifadeyi imkansız olayları anlatmak için kullanılan bir deyim olarak açıklamıştır.⁴⁷

Burada ele alınması gereken bazı hususlar vardır. Dağa tırmanırken yükseldikçe kalp sıkışması insanlık tarihi boyunca tecrübe edilmektedir. Bu durum son dönemde keşfedilmemiş sadece açıklanmıştır. Sahabe ve Tabiûnun da tabiat ortamında hayatı tecrübe eden herkes gibi yükseklerde kalp sıkışması yaşanacağını tecrübe etmemesi düşünülemez. Bilimin, ayetin anlaşılmasına katkısı günlük hayatta bu bilgiye ihtiyaç kadardır. Diğer taraftan ayet böyle bir olaydan bahsetmek yerine daha gündelik ve basit bir olaydan bahsetmektedir. Bulduğu yerden zıplayarak yükselmek ne

⁴³ Yemani, *el-Kevn*, 86-89.

⁴⁴ Örneğin bkz: eş-Şuara 26/27, Neml 27/64.

⁴⁵ Abdüssamed, *el-İ'cazü'l-i'lmî*, 66, Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 187, Muhammed Ferid Abdullah, *Min Vücûhi'l-i'caz fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, (Beyrut: Darul-Mevasin, 2006) 88, Neccar, *Tefsir*, 1: 261, Yemani, *el-Kevn*, 169, Savfi, *Mevsûa*, 4:336, Muhammed Râtb Nablusî, *Mevsûatu'l-i'cazi'l-i'lmî (Âyâtullah fi'l-Âfâk)*, (Dimeşk: y.y. 2010) 117.

⁴⁶ Taberi, *Camii'l-beyan*, 4: 3340- 3345.

⁴⁷ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 345.

kadar zorsa inkara şartlanan kişinin iman etmesi de o kadar zor demektir. Bunu ifade etmede, yaşanan, bilinen bir olayın örnek gösterilmesi yerine oksijen basıncı üzerinden bilimsel izahlar yapmaya ya da bunu Kur'ân-ı Kerîm'in ilmî i'cazına örnek göstermeye gerek olmadığını düşünüyoruz.

Göğe yükselme konusunda bir ayet-i kerimeye daha değinmekte fayda vardır.

"... ve göğe yükselen ne varsa hepsini bilir." (es-Sebe 34/2)

Bu ayetteki gök kelimesi, somut anlamda gökyüzü olarak ele alınmış, "yükselmek" anlamındaki "urûc" kelimesi bilimsel tefsirin konusu yapılmıştır. "Urûc" kelimesine "kıvrılarak yükselme" anlamı verilmiş ve gökteki yörüngelerin kıvrımlı yollardan oluştuğu bundan dolayı da göğe yükselmenin kıvrımlı olduğu belirtilmiş bu iki durumu ayetin asırlar öncesinden haber verdiği öne sürülmüştür.⁴⁸

İlk muhatapların zihin dünyasında "inenler" yağmur veya melekler, göğe yükselen şeylerse ameller, su buharı ve melekler vb.'dir. İnîş döneminden sonra ayete ilave anlam/boyut katıldığında aynı durumun inîş dönemine de yansıtılması gerekmektedir. O takdirde su buharının amellerin ve/veya meleklerin de göğe kıvrımlı yollardan gidip geldiğini iddia etmek gerekmektedir. İstisna yapılacaksa bunun için de delil gerekmektedir. Ama yeterli bir delil bulunmamaktadır. Öyleyse ayetin anlam yelpazesinin içine gökyüzü araçları hangi delile dayanarak konacaktır?

Ayette geçen "urûc" kelimesine yüklenen "kıvrımlı olarak yükselme" anlamında da bizce sorun vardır. Zira bu kelimenin kök harflerinden, biri a-ra-ce/ya'rucu/urûc⁴⁹ diğeri a-ri-ce/ya'-ra-cu/a-ra-cen⁵⁰ kalıbıyla iki fiil bulunmaktadır. Birincisi "yükselmek" diğeri ise bedensel bir özür olarak "topal olmak" (eğimli/kıvrımlı yürümek) anlamına gelmektedir.⁵¹ Anlam alanları da farklıdır. Ancak yapılan yorumlarda iki anlam "kıvrılarak/eğilerek yükselme" şeklinde iç içedir. Sonuç olarak bağlam, mantık ve dil bakımından temeli olmayan bir yorumu bilimsel tefsir olarak -ve dahi ilmî i'caz olarak- ortaya atmak bize mantıklı görünmemektedir. Bu konuda bilimsel tefsire konu edilen bir ayeti daha ele almakta yarar vardır.

"Eğer gökten bir kapı açsak oraya yükselseler, kesinlikle yine de 'Gözlerimiz bağlandı, hiçbir şey göremez olduk, doğrusu biz büyülenmiş olmalıyız.' diyeceklerdir." (el-Hicr 15/14-15)

Bu ayetle ilgili iki hususun bilimsel veriler ışığında doğru anlaşılabilirdiği iddia edilmiştir. Birincisi; "gökten bir kapı" tabiriyle sıradan bir ifade değil, uzay yolundaki kıvrımlı yollar ve atmosferin geçitlerinin kastedildiği ifade edilmektedir.⁵² Sanıldığı gibi göğün boş bir ortam olmadığı sağlam bir bina gibi olduğu ve orada yükselmenin özel kapılarla mümkün olduğu iddia edilmiştir.⁵³

İkinci husus da "gözlerimiz bağlandı, bir şey göremiyoruz." mealindeki cümle üzerinedir. 1960 yılında uzay seyahatlerinde atmosfer dışındaki uzay boşluğunun karanlık olduğunun tespiti üzerine bu ifadenin gerçek anlamının ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Bunun da ilmî i'caza bir örnek oluşturduğu düşünülmüştür.⁵⁴

⁴⁸ Hudur, *el-İnsan fi'l-kevn*, 147, Abdussamet, *el-İ'cazü'l-i'lmî*, 65, Abdullah, *Min vücûhi'l-i'caz*, 117, Savfi, *Mevsua*, 4: 333, Abdullah Abdülaziz el-Musallih ve Abdül-Cevad es-Savi, *el-İ'cazü'l-i'lmî fi'l- Kur'an ve's-Sünne (Dirase Cami'iyye)*, (Cidde: y.y. 2008) 1178-1182.

⁴⁹ عَزَج = يَعْزُج = عُرُوج

⁵⁰ عَزَج = يَعْزُج = عَزَجَا

⁵¹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, "Arace" *Kitabu'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzumi, İbrahim es-Sâmerrâî, (Beyrut: Mektebetu Hilal, 1988) 1: 221-222., Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el- Cevherî, *es-Sihah*, (Beyrut: Daru'l-Marife, 2012) 686, Ahmed b. Faris b. Zekerîya el-Kazvînî, *Mu'cemu mekayfisi'l-luğa*, thk. Şihabuddin Abu Amr, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2011) 767.

⁵² Abdullah, *Min vücûhi'l-i'caz*, 117, Neccar, *Tefsir*, 1: 439.

⁵³ Hac Ahmed, *Mevsua*, 322-325, Neccar, *Tefsir*, 1: 437- 440.

⁵⁴ Hac Ahmed, *Mevsua*, 323-325, Neccar, *Tefsir*, 1: 440- 445, 2: 403-407, Musallih ve Savi, *el-İ'cazü'l-i'lmî*, 165-170.

Göğe çıkıp inenlerin ilk muhataplar tarafından melekler, bunları görenlerin de müşrikler olarak anlaşıldığı görülmektedir. Sarhoş olmalarının nedeni ise melekleri görmeleridir. Katade'ye göre inip çıkanlar müşriklerdir. Bir Sahabî ve Tabiûndan birinin farklı düşündükleri bu konu ayet bütünlüğü içinde kritik edildiğinde Katade'nin isabetli olduğu görülmektedir; çünkü iki ayetin biri şart ve diğeri cevap cümlesinden oluşmaktadır, her iki cümlenin/yüklemnin faileri aynı zamirlerdir. Bu durumda iki eylemi gerçekleştirenlerin de ya aynı kişiler olması gerekir ki "çıkanlar" çıktıkları zaman o sözü söylesinler. Failerin farklı olması durumunda ikinci zamiri irca ettirecek başka bir fail için karineye ihtiyaç vardır. Ayette böyle bir karineye rastlanılmamaktadır. O halde bizce "çıkanlar" ve "söyleyenler" aynı kişilerdir. Ayrıca göğe yükselme söz konusu olduğuna göre bunu yapacak olanların müşrikler olması meleklerin olmasından daha önceliklidir. "Şayet" diye başlaması yani "olmayacak bir durum gerçekleşirse" anlamındaki şart meleklerin değil, müşriklerin yükselmelerini ifade eder.

Ayetin bağlamı itibariyle iman hususunun anlatıldığı, meleklerin inişinden, zikrin indirilmesinden bahsedildiği için "gök" kavramından kastın gaybî alan olma ihtimali daha yüksek görünmektedir. Çünkü müşriklerin, inanma konusuyken bilgi konusu haline getirilen ama yine de kabule yanaşmadıkları bir inatçılık durumundan bahsedilmektedir.

Gök kavramıyla müşahede alanı kastedildiği takdirde başka bir mahzur karşımıza çıkmaktadır: Müşrikler müşahede alanı olan göğe yükselirken gözleri kör olur göremezlerse bu durum onların iddialarında haklı olduklarını, inanılması istenen şeyin aslında boş ve batıl olduğunu gösterir. Yeryüzündeyken inanmadığını iddia edenlerin gökyüzünde yine bir şey görememeleri, iddialarını güçlendirecek, bu da ayetin meydan okumasını boşa çıkaracaktır. Gök gaybî olunca, "kendine has yollar" "geçitleri" gibi ifadeler geçerliliğini yitirmektedir.

"Ant olsun dönüşlü semaya" (et-Tarık 86/11)

Göğün dönüşlülüğü ya da dönüş özelliğine sahip gök "ذات الرجوع" ifadesi hakkında bilimsel veriler ışığında farklı yorumlar yapılmıştır: Atmosfer içindeki gazlardan⁵⁵ güneş sistemi ya da başka sistemlerde birbiri ardına seyreden yıldız, gezegen, Dünya ve Ay'ın kendi yörüngelerinde dönmelerine kadar hatta Kâbe etrafındaki tavafa kadar birçok yorum yapılmıştır.⁵⁶ Yağmurun yağması, telsiz dalgalarının ve bazı zararlı ışınların atmosferden geri dönmesi gibi yorumlar da bulunmaktadır.⁵⁷ Rızkın yağmur vesilesiyle geri dönmesi, meleklerin semadan dönmesi, bulutların dönüşümü, aydınlık/karanlık, sıcaklık/soğukluk rutubet/kuruluk gibi dönüşümler olarak da yorumlanmıştır.⁵⁸

İbn-i Abbas ve İkrime bu ayeti yağmur ve rızkın dönüşü olarak, Hasan Basri rızık olarak, Mücahit ve Dahhak yağmur olarak yorumlamış, İbn Zeyd de Güneş, Ay ve yıldızların doğuş ve batış yerlerinin farklılığı olarak yorumlamışlardır.

Ayetin bağlamı açısından yukarıda "Gök ve Yerin Ayrılması" başlığında da değindiğimiz su merkezli ayetteki gibi burada da göğün dönüşlülüğü ve yerin yarılma özelliği bir arada verilmiştir. Bir su damlasından yaratılan insanın öldükten sonra toprak olup sonradan yine yaratılmasının imkanı da bu bağlama eklenebilir. Dönemin ilk muhataplarının daha sonra gerçekleşecek bir hakikate inanmaya çağırarak için mevcut gözlem ve kavrama alanlarına hitap etme ihtimali de göz önüne alınmalıdır.

⁵⁵ Abdussamed, *el-İ'cazü'l-i'lmî*, 121, Şerif, *İ'cazü'l-Kur'ani'l-Kerim*, 68, Hac Ahmed, *Mevsûa*, 353, Abdullah, *Min vücûhi'l-i'caz*, 115, Neccar, *Tefsir*, 4: 420 - 425, Savfi, *Mevsua*, 4: 351-355.

⁵⁶ Nablusî, *Mevsûa*, 43, 56, Savfi, *Mevsua*, 4: 353, Neccar, *Tefsir*, 4: 420 - 425, Hudur, *el-İnsan fi'l-kevn*, 261-265.

⁵⁷ Müslim, *Mebahis*, 188, Neccar, *Tefsir*, 4: 420-425, Muhammed Mütevelli eş-Şa'râvî, *Mu'cizetu'l-Kur'an*, (b.y.: ts.) 3: 23- 27.

⁵⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, 8: 375- 376.

Sonuç itibariyle hem ilk muhatapların yaklaşımı hem de bağlam birlikte düşünüldüğünde bilimin verileriyle yapılan yorumların -her ne kadar her biri bir dönüş olsa da- ayetin kastına uygun yorum olmaktan uzak olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

2. Gök Cisimleriyle İlgili Bazı Ayetler İlişkin Bilimsel Yorumlar

Ay'dan Dünyaya, Yıldızlardan Güneş'e kadar ilk muhatapların gözlem alanına giren birçok gök cismine Kur'ân-ı Kerîm'de atıflar yapılmıştır. Bu atıfların birçoğuna dönük son dönem bilimsel verileri ışığında yeni yorumlar bulunmaktadır. Burada yazının sınırları içerisinde öne çıkan başlıklar ve yorumlar verilmeye ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Ay

İlk muhatapların da gözlem alanında olması hasebiyle olsa gerek Kur'an'da Ay'a çokça atıf yapılmıştır. Şekilden şekle girmesi, doğuşu, batışı, aydınlatıcılığı gibi hususlar gündeme getirilmiştir.

"Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının ağaçta kalan yıllanmış sapı gibi (kıvrık) olur." (Yasin 36/39)

Bilimselci yaklaşımı benimseyen çalışmalarda Ay'ın menzilleri hakkında bilgi vermek için son dönem bilimsel verileriyle olmasa da bazı hususlara yer verilmiştir. Ay'ın 12 burcu olduğu her birinin de 2 ya da 3, toplamda 28 menzile sahip olduğu belirtilmiştir. Her gecenin bir menzile tekabül ettiği bu menzillerden sonra son gün görünmediği ay otuz gün ise iki gece görünmediği ifade edilmiştir.⁵⁹

Bu bilgiler ayetin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayan genel kültür bilgileridir. İlk muhataplar döneminde de bilinen şeylerdir. Bunların tefsirlerde zikredilmesi onlarla aynı seviyede bir arka plan bilgisine ulaşmalarını ve ayeti anlamalarını sağlayacaktır. Ayetin vermek istediği mesaj Ay'ın bir aylık süre içindeki dönüşümlerine şahit olan kişi tarafından da rahatlıkla anlaşılabilir.

Bu ayetle ilgili ikinci husus, "kurumuş hurma dalı" benzetmesidir. Bu benzetme Ay'da yeşillik ve su gibi hayat emaresi bulunmadığının işareti olduğu, bunun on dört asır öncesinden bildirilmesinin ilmî i'caz örneği olduğu ileri sürülmüştür.⁶⁰ Ayetteki benzetme yapısal değil, şekilsel ve ilk dönem muhataplarının günlük yaşantılarındaki tecrübeye uygun bir benzetmedir. Benzetmenin yapısal olması durumunda hurma dalının yaş halinin de Ay'a benzemesi, bu durumda da tersi bir durum olması yani yeşillik ve su gibi hayat alametlerinin –en azından bir dönemde bulunması gerekir.

Yukarıdaki yorum bilimin sunduğu verinin Kur'ân-ı Kerîm'deki izdüşümünü arama gayretinin bir sonucu olsa gerektir. Bir şartlanmışlık halinden hareketle ayet Ay'ın hilal değil de dolunay şeklini bir şeye benzetseydi muhtemelen aynı iddia o benzetme üzerinden yapılacaktı. Bu tür bağlantı kurmalar bazen doğruluk payı da içeriyor gibi görünebilir. Ancak burada yorum ve çıkarımda bulunurken meşruiyetin/dayanağın nereden alındığı ön plana çıkmaktadır. Aksi halde herkes kendine göre birçok işarı yorum ve çıkarımda bulunabilir.

Nitekim aynı yaklaşım "Dolunay haline gelen Ay şahit olsun ki" mealindeki İnşıkak suresi 18. ayette de karşımıza çıkmaktadır. Burada da dolunayın meddücezir olaylarındaki etkisi gündeme getirilmiş ve bu hususun 18. asırda yaşayan Newton'a kadar bilinmediği ileri sürülmüştür.⁶¹ Ayetteki "itteseka" kelimesi sahabe döneminde "karanlıkta kalan ve parçalanmış görünen yerlerinin bir araya gelip bütün haliyle ortaya çıkması" ya da "gökyüzünde yükselmesi" olarak açıklanmış,⁶² dolunayın görsel olarak insan ruhuna tesirine değinilmiştir. Meddücezir bilinmeden veya etkisi hissedilmeden

⁵⁹ Cevheri, *Cevahir*, 6: 17-25, 18: 196-200. Elmalılı bunların adlarını zikretmektedir. Bk. Elmalılı, *Hak Dini*, 6: 187.

⁶⁰ Müslim, *Mebâhîs*, 206, Abdussamed, *el-İ'cazû'l-i'lmî*, 45, Mardini, *Mevsûa*, 25, Neccar, *Tefsir*, 3: 133137.

⁶¹ Savfi, *Mevsua*, 4: 491, Yemani, *el-Kevn*, 198.

⁶² Taberi, *Camiu'l-beyan*, 10: 8553-8554.

de ayetteki husus gerçekleşebilir.

"Gökte yıldız kümeleri oluşturan, yine orada bir ışık kaynağı ve aydınlatan bir ay yaratan (Allah) mübarektir, cömerttir." (el-Furkan 25/61) Ay konusunda ortaya atılan bir husus da ayette Güneş hakkında "ziya" Ay hakkında "nur" nitelemesinin yapılmasıdır. Bu husus da bilimsel gelişmeler sayesinde sonradan keşfedilen bir durumun asırlar öncesinden haber verildiği bir konu olarak görülmüştür. Yorum epistemolojik olarak sözlükte "ziya" (ضياء) kelimesiyle "nur" (نور) kelimesinin anlamsal farklılığına dayandırılmaktadır. Aslında "ziya" kelimesinin hem ışık hem de ısı kaynağı, "nur" kelimesininse ışık anlamına geldiği, bu nüansın son dönem bilimsel verileriyle de örtüştüğü belirtilerek ilmî bir i'caz örneği olduğu düşünülmüştür. Kelimelerin taşıdığı anlamların yorumuna müsait olduğunu baştan kabul etmekle birlikte bu durumun asırlar sonrasında keşfedilen bir husus olduğu iddiasına karşı temkinli yaklaşığımızı ifade edelim.

Kelimelerin köklerine bakıldığında "ziya" kelimesinin "gece karanlığında ateşle elde edilen ışık" olduğunu "nur" kelimesinin de "kaynağından ısının yayıldığı ya da yayılmadığı ışık" olduğunu görmekteyiz.⁶³ Sözlüğün verdiği bu bilgi bilimsel bir araştırmaya ihtiyaç bırakmadan sade bir gözlemlerle bile fark edilen ve anlaşılabilir bir durumu anlatmaktadır. Zira geceleyin yakılan ateşin hem ısı hem de ışık yaydığı gibi güneşin de hem ısı hem de ışık yaydığını anlamak için ayrıca bilimsel bilgilere sahip olmaya gerek yoktur. Dağarcığında bu kelime olan herkes için bu kabil bir olayı anlatmak her asırdaki insan için pekala mümkündür. Aynı durum Ay için "nur" kelimesinin kullanılmasında da söz konusudur. Nur kelimesi ışık anlamına gelmektedir. Işığın kaynağı önemli değildir. Ayette Ay'ın ışığını nereden aldığından değil ışıttığından bahsedilmektedir. Ay ışığında sadece aydınlanıldığı, güneş ışığında aynı zamanda ısındığı bilimsel bir araştırmaya ihtiyaç duyulmayacak kadar bedihîdir. Son dönemde keşfedildiği üzere ayette Ay'ın ışığını Güneş'ten aldığına dair bir işaret bulunmamaktadır. Sadece aydınlattığı ifade edilmektedir. İlk dönem muhatapları da bu durumu buna göre anlamışlardır. Şimdi de olsa aynı semantik arka plana sahip bir kişi için bilimsel araştırmalara gerek kalmadan Güneş'in ısıttığı ve ışıttığı, Ay'ın ise ışıttığı ama ısıtmadığı bilgisi ayetten çıkarılabilecektir. Ayet dilin inceliklerini kullanarak fevkalâde bir şekilde durumu tabir etmiş, muhatapları da bunu doğal bir gözlem ve dil birikimi sayesinde anlamıştır.

Bu konuda gündeme gelen ayetlerden biri de şudur: "Biz geceyi ve gündüzü birer nişan (ayet) olarak yarattık. Nitekim Rabbinizin nimetlerini arayınız, ayrıca yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gecenin nişanını siler, aydınlatıcı olarak gündüzün nişanını getiririz. İşte biz her şeyi açık açık anlattık." (el-İsra 17/12)

Ayette geçen (آية الليل) gece ayeti/gecenin ayeti ve (آية النهار) gündüz ayet/gündüzün ayeti ifadeleri üzerinden farklı yorumlar yapılmıştır. Bu ayetlerden birinin giderilip/silinip diğerinin ikame edilmesi böylece gece ve gündüzün oluştuğunun düşünülmesi tartışmanın odak noktasını oluşturmuştur. İbn-i Abbas'a dayandırılan iki görüşten birine de dayandırılan bu yoruma göre⁶⁴ Ay önceden parlak bir durumdayken parlaklığının giderildiği ve karanlığa gömüldüğü böylece gecenin oluştuğu Güneşin de gündüzü oluşturduğu ifade edilmiştir.

Yukarıdaki ayet bütünlüğü dikkate alınmayıp günümüz bilimsel verilerinden hareket edildiğinde ilmî yorumlar ve ilmî i'caz örneği çıkarımı yapılabilir. Ancak ayet bütünüyle ele alındığında önce gece ve gündüzün birer ayet olduğuna değinilmektedir. Bu ayetlerden biri giderilip diğeri getirilmektedir. Ayette Ay ve Güneş'ten bahsedilmemektedir. Yapılan yorumlarda Ay ve Güneş sonradan gecenin ya da gündüzün ayeti olarak görülmüştür. Güneş gündüzün ayeti olarak görülecekse Ay'ın da ister parlak haliyle ister bu haliyle gecenin işareti olarak görülmesi tutarsızlıktır.

⁶³ İsmail Cevheri, *Sıhah*, 628, İbn-i Zekeriya, *Mekâyis*, 604, Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub el-Firûzâbâdi, *el-Kamusu'l-muhîd*, haz. Halil Memun Şeyha, 5. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Marife), 786.

⁶⁴ Taberi, *Camii'l-beyan*, 5129-5130.

Güneşin aydınlaticılığıyla gündüzün ayeti olacaksa Ay da karartarak/aydınlamayarak gecenin ayeti olmalıdır. Ancak vakia olarak gündüzü sağlayan güneşin doğuşu ve görünür olması ve geceyi sağlayan da güneşin kaybolmasıdır. Güneş kaybolduktan sonra gündüz olmaya devam ediyorsa Ay yine gündüzün ayeti olarak görülmelidir. Bu durumda Ay'ı gecenin ayeti olarak görmek makul görünmemektedir.

Ayette gece ve gündüz birer ayet olarak görülmeyecekse bu durumda ikisi için de ortak bir şeyin ayet olarak görülmesi gerekir ki gittiğinde gece geldiğinde gündüz olsun. Bu da olsa olsa ışıktır. Gittiğinde gündüzün geldiğini gösteren temel şey karanlık, geldiğinde gündüzün olduğunu gösteren şey de ışık/aydınlıktır. İkisinin de ortak noktası ışıktır. Varlığında gündüz, yokluğunda gece olmaktadır. Gece ve gündüzün ayeti olarak bir şey mutlaka gösterilecekse bu Ay ve Güneş olarak iki ayrı varlığın değil, tek şeyin olması gerekir ki bizce bu da ışıktır. Nitekim İbn-i Abbas'a ve Tabiûna nispet edilen bir rivayetlerde de bunu destekleyen yorumlar da mevcuttur.⁶⁵

2. Güneş

Güneş de hakkında çokça atıflar olan gök cisimlerinden biridir. Isı ve ışık kaynağı olması, sürekli bir döngüde dönmesi, yuvarlaklığı gündeme getirilen özelliklerinin birkaçıdır.

"Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre (yörüngesinde) akıp gider. Bu çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir." (Yasin 36/38)

"Hepsi bir felekte yüzerler" (Yasin 36/40)

Güneşle ilgili ayetlerin bilimsel yorumlarda ilk olarak bir yörünge etrafında hareket ettiğine⁶⁶ merkezinin diğer tabakalardan dokuz kat daha hızlı döndüğüne değinilmiştir.⁶⁷ Yasin suresi kırkıncı ayette geçen "yüzme" kelimesi etrafında da birbirinden farklı yorumlar yapılmıştır. Maurice Bucaille (ö. 1998) bu olayın "sebh" kelimesiyle anlatılmasıyla; "kendi öz hareketleriyle gerçekleşen bir yüzmeyi" kastedildiğini söylemektedir. Celal Yeniçeri'ye göre ise bu kelime kendi eksen etrafında yüzmeyi ifade etmektedir.⁶⁸ Güneşin Samanyolu grubundaki gök cisimlerinin hareketleriyle birlikte ve onlardan etkilenerek mecburen hareket etmesi olarak da yorumlanmıştır.⁶⁹ Otuz altıncı ayette geçen ve "yüzme" anlamına gelen "cery" ise göklerin ve gökadalara bir tarafa doğru beraber ve bir bütünlük içinde akıp gidişi olarak anlaşılmıştır.⁷⁰ Bu görüşün aksine Dünyanın ve diğer gezegenlerin kendi eksenleri etrafında dönmeleri olarak da açıklanmıştır.⁷¹

Güneşin nasıl, ne şekilde ve nereye doğru akıp gittiğini bilim bir gün ispatlanmış olsa bile sorulacak soru şu olmalıdır: Kur'ân-ı Kerîm bu ayette aslında neyi kastetmiş olabilir? Allah'ın kendi azamet ve gücünü sergilediği bir konuda 1400 yıldır anlaşılamayan ve ittifak edilemeyen bir husus kastedilmiş olabilir mi? İlk muhatapların buradan anladıkları çıplak gözle bakıldığında Ay ve Güneş gökyüzünde hareket halinde olmalarıdır ve "sebh" ve "cery" kelimelerini birbiriyle açıklamışlardır.⁷² Aslında dünyanın dönüşü nedeniyle bizim konumumuz değişiyor olsa da onlara göre sabah güneş doğup yükselmekte ve akşam alçalıp batmaktadır. Ay da bunun gibi doğmakta ve batmaktadır. Ayetin bunlar dışında bir şeyleri kastettiğini iddia etmek, ilk muhatapların anlamalarını boş çıkarmak anlamına gelecek ve karşısında tutarlı ve ittifak edilebilir değişmez bir tez ortaya atmaya mecbur kılacaktır. Bunun gerçekleştiği güne kadar ayetin anlamını askıya almak anlamına da

⁶⁵ Taberi, *Camiu'l-beyan*, 5129- 5130.

⁶⁶ Bucaille, *Müsbet*, 253.

⁶⁷ Hudur, *el-İnsan fi'l-kevn*, 278- 282.

⁶⁸ Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Ayetleri*, 245-250.

⁶⁹Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Ayetleri*, 155.

⁷⁰ Yemani, *el-Kevn fi'l-Kur'an*, 242-245.

⁷¹ Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Ayetleri*, 242.

⁷² Taberi, *Camiu'l-beyan*, 8: 6836.

geldiğini düşünmekteyiz.

Bu konuyla alakalı bir diğer husus da "ecel-i müsemma" ve "müstekar" ifadeleridir: "Güneşi ve Ay'ı emrine boyun eğdiren Allah'tır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gitmektedir." (er-Ra'd 13/2) Bu vb. ayetlerde yer alan ecel-i müsemma modern bilime göre son andır. Güneşteki mevcut parça miktarına göre beş buçuk milyar yıllık bir ömrünün kaldığı tahmin edilmektedir.⁷³ Müstekar ise güneşin etrafında döndüğü yörünge olarak da açıklanmıştır.⁷⁴ Bu yörüngede Allah'ın belirlediği bir noktaya kadar dönmeye devam edecek ve tek tur tamamlandığında kıyamet kopacaktır. Bu yörüngeden kasıt güneşin döndüğü yörünge olduğunda, 250 yılda bir tur tamamladığına göre şimdiye kadar en az yirmi defa tamamlanmış olması gerekir. Tek bir turda bir yere geldiğinde kopması gerekiyorsa şimdiye kadar kopması gerekir. Bu çelişkinin giderilmesi için güneşin, yörüngesinde döndüğü gibi yörünge de gök adalarla birlikte yer değiştirdiği iddia edilmiştir.

Güneşin gün içinde gökteki yer değişiminin zahiri bir hareket olduğu iddia edilerek ayetin aslında kastının yukarıda belirtilen hareketler olduğu, müstekarrın da bunun son noktası olduğu ve bunun da yirminci asrın sonunda ortaya çıktığı ve ayetin doğru anlaşıldığı düşünülmüştür.⁷⁵ Elmalılı da ecel-i müsemma ile müstekarrı aynı şey olarak düşünmüş bundan dolayı da eceli kıyamet anı, müstekarrı da o anda güneşin bulunacağı yer olarak açıklamıştır.⁷⁶ Sahabe ve Tabiûndan gelen yorumlar bunlardan farklı olarak müstekarrı ve ecel-i müsemmayı Resûlullah'ın (sav) şu tanımını üzere anlamışlardır: "Güneş battıktan sonra tekrar doğması için doğuda konuşlandığı yer."⁷⁷ Ecel-i müsemmayı da "aşamayacağı belli bir sınır ve vakit."⁷⁸

İlk muhatapların doğal gözlem ya da tecrübî tevarüs yoluyla elde ettiği birikimle -rahatlıkla anlaşılabilir bir konunun farklı bilgi ve yaklaşımlarla yorumlanmaya çalışılmasının başka problemler doğurduğu ve Allah Rasûlünün tanım ve tarifinin bile göz ardı edildiği ortadadır.

3. Yıldızlar

Tarık ve Şi'râ başta olmak üzere yıldızlar da bilimsel tefsir açısından gündeme gelmiştir. Tarık, bir yıldız nitelenmek üzere istiare amaçlı kullanılmış ve üzerine yemin edilmiş bir sıfattır. Aynı yıldız "sâgıb" sıfatıyla da nitelenmiş/açıklanmıştır. Bununla hangi yıldızın kastedildiği hakkında hem ilk dönemde hem de son dönemde bilimsel verilerle yorumlar yapılmıştır. Hangi yıldızın bu iki sıfatla nitelenmiş olabileceği üzerine sahabe dönemiyle son dönem arasında görüş ayrılığı vardır. Sahabe döneminde kelime anlamında hareketle tarık; geceleyin görünen yıldız, sâgıb; aydınlatan, gece karanlığını aşır ışığı ulaşan yıldız anlattığı düşünülmüştür⁷⁹ bu özelliklere sahip yıldızın da Zühâl (Satürn) veya Süreyya⁸⁰ olduğu ifade edilmiştir. Son dönemde Cudey, Kutup yıldızı, Demirkazık, Küçükayının kuyruğundaki parlak yıldız olduğu da söylenmiştir.⁸¹ Bilimsel veriler ışığında yapılan yoruma göreyse bu yıldız Pulsars adı verilen ve kendi ekseninde saniyenin altında bir hızla dönen radyoaktif ışık saçan ultra küçük nötron yıldızlarıdır.⁸² Yüksek yoğunluğu nedeniyle küçülseler bile dünyanın ağırlığına ulaşabilecekleri ve çarptıkları şeyi delip geçme özelliğine sahip oldukları belirtilmiştir. Ayetteki "sâgıb" nitelenmesiyle bunun kastedildiği belirtilmiştir. Radyo dalgalarına

⁷³ Bucaille, *Müsbet*, 260.

⁷⁴ Savfi, *Mevsua*, 4: 475- 480.

⁷⁵ Abdussamed, *el-İ'cazî'l-i'lmî*, 43.

⁷⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, 6: 186.

⁷⁷ Taberi, *Camîu'l-beyan*, 8: 6833.

⁷⁸ Taberi, *Camîu'l-beyan*, 8: 6571, 6778.

⁷⁹ Taberi, *Camîu'l-beyan*, 10: 8577- 8578.

⁸⁰ Taberi, *Camîu'l-beyan*, 10: 8577- 8578.

⁸¹ Elmalılı, *Hak Dini*, 8: 353- 355.

⁸² Hac Ahmed, *Mevsua*, 332, Savfi, *Mevsua*, 4: 359., Neccar, *Tefsir*, 4: 406, Zağlül Rağıb Muhammed Neccar, *Medhal ilâ dirâsâti'l-i'cazî'l-i'lmî fi'l-Kur'an ve's-sünne*, (Beyrut: Daru'l-Marife, 2009) 220, Nablusî, *Mevsua*, 76, Sallâbî, *el-Mu'cizetu'l-halide*, 82.

benzer "bip bip" şeklinde ses çıkarmaları "kapı çalma"ya benzetilmiş, tarık kelimesinin bu anlama da gelmesinin mucizevi bir tevafuk olduğu ifade edilmiştir.⁸³

Kur'ân-ı Kerîm'de değinilen bir diğer yıldız da Şi'râ'dır: "O'nun Şi'rânın da rabbi olduğu (sana hatırlatılmadı mı?) (Necm 53/49) Bazı Mekkeliler tarafından tapılan Şi'râ ikizler burcundan sonra doğan parlak bir yıldızdır.⁸⁴ Hurmaların olgunlaşması için gereken sıcaklığın ondan geldiğine inanılır ve "Şi'râ doğunca sen onu hurmalık sahibine sor." şeklinde bir vecize de kullanılmaktadır.⁸⁵ Elmalılı Şi'râ-yi Yemânî ve Şi'râ-yi Şâmî olarak da adlandırılan Abûr ve Gumeysa adında iki yıldızdan bahsetmekte bunlardan parlak olanı Gumeysa'nın adı geçen yıldız olduğunu söylemektedir.⁸⁶ Bilimsel veriler ışığında bu yıldızın, Sirius A ve Sirius B yıldızlarından A olduğu anlaşılmaktadır. Burada bir problem yoktur. Aşağıda verilen yorum bizce esas sorunu teşkil etmektedir.

Sahip oldukları yay misali yörüngeleri nedeniyle Necm suresinde diler getirilen Cebrail'le Hz. Peygamber arasındaki yakınlaşma bu yıldızlar arasındaki yakınlaşma olarak açıklanmıştır. Surenin 49. ve 9. ayetinde bu konulara değinilişinin, bu yörüngelerin bir birlerine doğru yay şeklinde çizdikleri eksenlerin 49.9 yılda bir birbirlerine yaklaşarak gökyüzüne sarkmalarının mucizevi bir işareti olduğu dile getirilmiştir.⁸⁷ Ayetin bağlamı ve bu yıldızın muhataplar açısından önemine bakıldığında ilk muhatapların bu yıldızın parlak ışığı ve hurmalıklara verdiği inanan katkısı nedeniyle tapmaya varacak kadar önem verdiği görülmektedir. Ayet de kendilerinin böylesine önem verdiği yıldızın Rabbinin de Allah (cc) olduğunu ifade etmektedir.

Hind Çelebi, evrendeki varlıkların anlam ve amacı konusunda Kur'ân-ı Kerîm'de üç hususun vurgulandığını dile getirmektedir; Bütün varlıkları Allah'ın yarattığı, bunların nicelik ve niteliğini Allah'ın belirlediği ve bütün bu varlıkların fani olup insan kullanımına sunulduğu.⁸⁸ Bu şekilde insanın evren karşısındaki kaygısı giderilmiş, Allah dışında evrende kutsanacak ve tapılacak varlığın bulunmadığı vurgulanarak insan üzerinde egemen başka bir güç olmadığı mesajı verilmiş, böylece insanın kullanmak amacıyla evreni araştırmasının yolu açılmıştır. Kanaatimizce burada da bu amaca matuf ayetler bilimin elinde başka mecralara çekilmiştir.

Yıldızların Kur'ân-ı Kerîm'de "hunnes ve kunnes" olarak nitelendiği de görülmektedir: "Hayır, hayır! Yörüngelerinde akıp giderek doğan ve batan yıldızlara ant olsun." (et-Tekvir 81/15-16). Anlamını bir kaybolup bir görünen ceylandan alan bu özellik Sahabe tarafından bir görünüp bir kaybolan (gece görünüp gündüz kaybolan) yıldızların temsîlî/teşbîhî anlatımı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁹ Ancak bu durum bilimsel verilerin tesiriyle başka bir şekilde de yorumlanmıştır. "Kunnes" kelimesinin kökü olan "ke ne se" fiili başka bir babda ve dolayısıyla anlamda kullanılarak "yuvasına giren" olarak değil, "süpüren" anlamında kabul edilmiş, "hunnes" kelimesi de ism-i fail olarak değil, sıfat-ı müşebbehe olarak kabul edilip daimilik atfedilmiştir. Böylece "yok eden, toplayan ortadan kaldıran" anlamı verilmiş buradan da bunlar birer yıldız olmaktan çıkarılarak "kara delikler" şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁰ Bu yorumun yanı sıra vücuttaki kan, akyuvarlar ve alyuvarlar, topraktaki organizmalar, kızıl ötesi ışınlar şeklinde açıklayanlar da olmuştur.⁹¹

⁸³ Neccar, *Medhal*, 220.

⁸⁴ Taberi, *Camîu'l-beyan*, 9: 7717.

⁸⁵ Murat Sülün, "Şi'ra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 39: 180.

⁸⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7: 53-54.

⁸⁷ Harun Yahya, *Kur'an mucizeleri*, 10. Baskı (İstanbul: Vural Yay. 2010) 111- 112.

⁸⁸ Hind Çelebi, *Farklı Yaklaşımlar ve Örnekler Işığında Kur'an-ı Kerim'in Bilimsel Tefsiri*, trc. Muammer Erbaş, (İzmir: y.y. 2008) 134.

⁸⁹ Taberi, *Camîu'l-beyan*, 10: 8499.

⁹⁰ Şerif, *İ'cazu'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 141, Savfi, *Mevsûa*, 4: 386, Neccar, *Tefsir*, 4: 350-360, Sallâbî, *el-Mu'cizetu'l-halide*, 78,

⁹¹ Şerif, *İ'cazu'l-Kur'ani'l-Kerîm*, 141- 142, Neccar, *Tefsir*, 4: 350-360, Mardini, *Mevsûa*, Abdussamed, *el-İcazu'l-İlmî*, 53, Savi, *Mevsûa*, 4: 387, Sallâbî, *el-Mu'cizetu'l-halide*, 78.

Gerek bağlamı gerek dilsel alt yapısı ve ilk muhatapların anlayışları açısından bakıldığında birbirinden kopuk yorumlar yapıldığı ortadadır. Dil açısından dayanağı ve ilk muhatapların vardıkları sonuçtan başka anlamlar aramanın hem ayete hem de insanlara ne katacağı merak konusudur.

Yazıdaki yaklaşıma göre arşına kurulan Allah'ın gökte olduğuna inanmamak da ilk muhatapların anlamasına uygun olmasa gerektir. Bu durumda Allah'ın otoritesinin kastedildiği şeklindeki yorum da bir kompleksin (bilim/felsefe vs. karşısında) ürünü müdür?

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kur'ân-ı Kerîm özellikle son iki asrın bilimsel gelişmeleri ışığında farklı bir yoğunlukta ve amaçla ele alınmıştır. Bunda Batı'nın Müslümanlar aleyhine teknolojik ve bilimsel üstünlüğü elde etmesi ve bunu dini bir kenara bırakmaya bağlaması etkisi olmuştur. Skolastik düşüncenin bilimsel gelişmeye kapalılığı nedeniyle Batı aydınlanmasının bir bakıma dine karşı yapılması, Hristiyanlığa yöneltilen eleştirilerin tüm dinlere ve özellikle İslam'a yöneltilmesi İslam dünyasında tepkiyle karşılanmıştır. İslam'ın ve onun kitabı Kur'ân-ı Kerîm'in bilime karşı olmadığı bilakis bilimin öne sürdüğü şeylerle paralel bilgiler verdiği hatta bilimin son dönemde bulduğu birçok hakikatin aslında on dört asır öncesinden Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiği yaklaşımı birçok ayetin zamanla bağlamından kopuk bir şekilde yorumlanmasına neden olmuştur. Dilsel alt yapısı, tarihsel arka planı ve metinsel bağlamı veya bunların tamamıyla alakalı görünmeyen birçok yorum bilimsel tefsir, ilmî i'caz adı altında tefsir literatürüne girmiştir.

Bilim merkezli yorumlar, Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamaya kayda değer bir katkı sunmadıkları gibi zamanla doğru anlamının önünde birer engel de oldukları/olacakları söylenebilir. Bilimsel gelişmelerle zamanla değişecek birçok bilgi eski bilgiyle yapılan tefsiri de tartışmalı hale getirecek ve bu durum Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında sorunlar ortaya çıkarabilecektir. Semâvâtın bazı özellikleri ve gök cisimleri hakkında ortaya koymaya çalıştığımız bazı örnekler, bilimsel verilerin doğrudan ve kritiğe tabi tutmadan, ayetle örtüşüp örtüşmediğine bakmadan tefsirde kullanılması durumunda ortaya çıkabilecek hususlar hakkında fikir vermektedir. Bu konuda örnekler çoğaltılabilir. Ancak makale sınırları içinde bu örneklerin yeterli bilgi ve fikri okuyucuya sunduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbas, Fazl Hasen. *Muhâzarât fi ulûmi'l-Kur'ân*. Amman: Daru'n-Nefais, 2007.
- Abdullah, Muhammed Ferid. *Min Vücûhi'l-i'caz fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Daru'l-Mevasim, 2006.
- Abdussamed, Muhammed Kamil. *el-İ'cazü'l-i'lmî fi'l-İslam el-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: y.y., 1990.
- Adnan, Şerif. *Min Ulûmi'l-arzi'l-Kur'âniyye*. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayîn, 1993.
- Ak, Halid Abdurrahman. *Usûlü't-tefsîr ve kavâiduh*. Beyrut: Daru'n-Nefaisi, 1986.
- Ammar, Ahmed Seyyid Muhammed. *Nazariyyetu'l-i'cazi'l-Kur'ân ve eseruha fi'n-nakdil'l-arabiyyeti'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Muasır, 1998.
- Arcun, Muhammed Sadık İbrahim. *el-Kur'ânu'l-Azim Hidayetuhu ve i'cazuhu fi akvâli'l-mufessirîn*. 2. Baskı. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1989.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Yorumu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Babuna, Cevat. *Bilimden İmana 2*. İstanbul: Bab-ı Âli Kültür Yayınları, 2002.
- Bakar, Osman. *İslam Bilim Tarihi ve Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı yayınları, 2004.
- Bucaille, Maurice. *Müsbet İlim Işığında Tevrat, İnciller ve Kur'ân*. trc. M. Ali Sönmez. Ankara, DİB

- yayınları, 2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sıhah*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2012.
- Cevherî, Tantâvi. *Cevahiru'l-Kur'ân*, Mısır: y.y., h 1350.
- Çelebi, Hind. *Farklı Yaklaşımlar ve Örnekler Işığında Kur'ân-ı Kerim'in Bilimsel Tefsiri*. trc. Muammer Erbaş. İzmir: y.y., 2008.
- Çelik, Ömer. *Kur'ân'dan Teknolojik Yansımalar*. İstanbul: Akademi Yayınları, 2009.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed. "Arace" *Kitabu'l-Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzumi İbrahim es-Sâmerrâî. 1: 221-222. Beyrut: Mektebetu Hilal, 1988.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb. *el-Kamusu'l-Muhît*. haz. Halil Memun Şeyha. 5. Baskı. 1: 853. Beyrut: Daru'l-Marife, 2011.
- Gezer, Süleyman. *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Halidi, Salah Abdülfettah. *el-Beyan fi i'cazi'l-Kur'ân*. 5. Baskı. Amman: Daru Ammar, 2008.
- Hac Ahmed, Yusuf. *Mevsûatü'l-i'cazi'l-ilmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-Sünneti'l-Mutahhara*. Şam: Mektebetü İbn-i Hacer, 2003.
- Han, Abdu'l-Muid. *el-Esatiru'l-Arabiyye*. Kahire: Matbaatü'l-Hasene, 1937.
- Hudur, Abdülhalim Abdurrahman. *el-İnsan fi'l-kevn beyne'l-Kur'ân ve'l-ilm*. Cidde: Alemü'l-Marife, 1983.
- Jansen, Johannes J. G. *Kur'ân'a (Bilimsel, Filolojik, Pratik) Yaklaşımlar*. trc. Halilrahman Açar. Ankara: Fecr, 1999.
- Kasım, Muhammed b. Abdîrrahim. *Kitabfi mesirati'l-i'cazi'l-ilmî fi'l-Kur'ân*. Amman: y.y., 2000.
- Kazvîni, Ahmed b. Faris b. Zekerîya. *Mu'cemu mekayîsi'l-luğa*, thk. Şihabuddin Abu Amr. 1: 767. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2011.
- Kırca, Celal. *Kur'ân ve Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2005.
- Kocabaş, Şakir. *Kur'ân'da Yaratılış Uzayların ve Maddenin Yaratılışı*. İstanbul: Pınar yayınları, 2003.
- Konaklı, Numan. "İcazu'l-Kur'ân Düşüncesinin Temelleri: Cahız Örneği". *Marife Dergisi* 9/1 (2009): 185-209.
- Maraşlı, Yusuf. *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2010.
- Mardini, Abdülkerim. *Mevsûatu'l-i'cazi'l-ilmî*. Dimeşk: Daru'l-Mahabbe, 2007.
- Musallih, Abdullah Abdülaziz ve Savi, Abdül-Cevad. *el-İcazü'l-ilmî fi'l-Kur'ân ve's-Sünne (Dirase Cami'iyye)*. Cidde: y.y., 2008.
- Müslim, Mustafa. *Mebahis fi i'cazi'l-Kur'ân*. Cidde: Daru'l-Menara, 1988.
- Nablusî, Muhammed Râtîb. *Mevsûatu'l-i'cazi'l-ilmî (Âyâtullah fi'l-âfâk)*. Dimeşk: y.y., 2010.
- Neccar, Zağlül Rağîb Muhammed. *Medhal ilâ dirâsâti'l-i'cazi'l-ilmî fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2009.
- Neccar, Zağlül Rağîb Muhammed. *Tefsiru'l-âyâti'l-kevnîyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire: Mektebetü's-Şurûg ed-Devliyye, 2007.
- Nevfel, Abdürrezzak. *Allah ve Modern İlim*. trc. Akif Nuri. İstanbul: Hikmet yayınları, 1997.
- Nurbaki, Haluk. *Kur'ân Mucizeleri*. İstanbul: Damla Yayınları, 1985.
- Nurbaki, Haluk. *Kur'ân-ı Kerîmden Ayetler ve İlmî Gerçekler*. Ankara: TDV yayınları, 1996.
- Özemre, Ahmet Yüksel. "İslamiyette İlim". *Bilgi, Bilim ve İslam I-II*. Haz. Ahmet Tabakoğlu, Sadık Çelenk. 2. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân Dili ve Retoriği*. 3. Baskı. Ankara: Ankara Okulu, 2010.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an, Tefsir ve Usûl Üzerine Problemler Tespitler Teklifler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.

- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-Gayb*. 3. Baskı. Beyrut: Daru İhyai't- Turasi'l-Arabi, h1420.
- Sa'dî, Davud Selman. *Esraru'l-Keon fi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Harfi'l-Arabî, 1999.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *el-Mu'cizetu'l-halide, el-i'cazu'l-i'lmî fi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru İbn-i Kesir, 2013.
- Savfi, Mahir Ahmed. *Mevsûatu'l-kevniyyeti'l-kübra*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2008.
- Sülün, Murat. "Şi'râ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 180-181. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Mu'cizetu'l-Kur'ân*. b.y.: y.y., ts.
- Şâtîbî, İbrahim b. Musa. *el-Muvafakât*. thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan. Beyrut: Daru İbn-i Affan, 1997.
- Şerîf, Muhammed Musa. *İ'cazu'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-İmam es-Suyûtî ve'l-ulama'*. Cidde: Daru'l-Endelus el Hadra, 2002.
- Şimşek, M. Sait. "Asr-ı Saadette Kur'ân'ın Anlaşılması". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*. ed. Vecdi Akyüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Taberi, Muhammed b. Cerîr. *Camiu'l-beyân an tefsiri âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Abdürrazık el-Bekri ve Diğerleri. Kahire: Daru's-Selam, 2009.
- Taslaman, Caner. *Big-Bang ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul Yayınları, 2003.
- Tayyar, Müsâid b. Süleyman. "Tashihu tarikati mualeceti tefsiri's-selef fî buhûsi'l-i'cazi'l-il'mî" *Buhûs muhkeme fî ulûmi'l-Kur'ân ve usûlit-tefsîr*. Riyad: Merkezu't-tefsir li'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2015.
- Yahya, Harun. *Kur'ân Mucizeleri*. 10. Baskı. İstanbul: Vural Yayınları, 2010.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. Ankara: Akçağ yayınları, 1995.
- Yemani, Bahauddin el-Hüseynî. *el-Keon fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Daru'n-Nefais, 2008.
- Yeniçeri, Celal. *Uzay ve Varlık Ayetleri Tefsiri İslam Açısından Kainat ve İmkanları*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2006.
- Zehebi, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Beyrut: Daru'l-Erkam, ts.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşaf*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2009.
- Zindani, Abdülmecid. *Kur'ân'da İlmî Mucizeler*. trc. Resül Tosun. İstanbul: Kayıhan yayınları, 1995.